

BOTH EMŐKE

A KORTÁRSSEGÍTÉS LEHETŐSÉGEI A BÜNTETÉS- VÉGREHAJTÁS ÉS AZ UTÓGONDOZÁS TERÜLETÉN*

BEVEZETÉS

A szabadságvesztésre ítélték általában többszörösen hátrányos helyzetben vannak. Többségüket családi háttere már eleve determinálja, alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, sokuk valamilyen szenvedélybetegséggel is küszködik (alkohol, kábítószer mellett a játékszenvedély is nagyon gyakori), bűncselekményük elkövetése gyakran személyiségükkel összefüggő pszichikai okokra is visszavezethető, végül mindezt tetőzi a szabadulásuk utáni büntetett előélet. A felsoroltak mind a visszaesők magas számára adnak lehetséges magyarázatot. Statisztikai adatok és kutatások eredményei mutattak rá, hogy a fiatalkorban elkövetett első bűncselekmény sok esetben a bűnöző életmód megalapozójává válik.¹ A bűnismétlések megelőzése ezért kiemelt jelentőségű, főként a fiatalkorú elítéltek esetében.

A visszaesők számának csökkentésére természetesen többféle megoldási javaslat is adható, amelyek közül én a kortárssegítők nyújtotta segítség lehetőségeivel foglalkozom. Konkrét programokat vázolok fel, amelyek a bv. intézet feladatkörébe utalt nevelés és az utógondozást végzők szabadításra felkészítő tevékenységének hatékony kiegészítőjévé válhatnak.

A kortárssegítés célja, hogy a segítségre szorulókat külön képzésen elsajátított alapvető ismeretekkel felvértezett önkéntes fiatalok egy mellérendelt kapcsolat keretében támogassák. Az önkéntesek munkájának hazai megvalósulásáról, jelentőségéről a 2. fejezetben írok. A kortárssegítésnek a bűnismétlés megelőzésére való kiterjesztése új lendületet adhatna a bv. intézetek, valamint az utógondozás nyújtotta segítségadásnak, amelyekre a 3. és a 4. fejezetben térek ki, összesen három program felvázolásával. Javaslatokat teszek az ezidáig középiskolában és javítóintézetben hatékonyan működő ún. *Street Law* program bv. intézetekben való kiterjesztésére, a Fiataloktól Fiataloknak program elindítására, amely a csoportos beszélgetésben rejlő pozitív hatásokat kihasználva biztosítana hasznos időtöltést a fogvatartottaknak. Végül szólok a Pártfogói Csoportról, amely a börtönpártfogolás, és az utógondozás individualizált, egy személy által végzett megvalósítását garantálná. Dolgozatomat a kortárssegítés bűnismétlés megelőzésében való előnyeinek a felsorakoztatásával zárom.

* A szerző az ELTE ÁJK IV. évfolyamos hallgatója. A dolgozat konzulense: dr. Kerezsi Klára egyetemi docens. A dolgozattal a szerző a 2005. évi OTDK Állam- és jogtudományi szekciójának *Kriminológia* tagozatán I. díjat nyert.

A KORTÁRSSEGÍTÉS RŐL ÁLTALÁBAN

„A kortárssegítők olyan fiatalok, akik az egykorú partnerek között eredendően meglévő azonosulási képességet mozgósítva, mellérendelt szerepből igyekeznek segítséget nyújtani társaiknak. Sokszor a híd szerepét töltik be a fiatalok és a kompetens szakemberek között.”²

A kortárs kapcsolatra építő tevékenység abból a tényből indult ki, hogy a kortársak fontos szerepet töltenek be a serdülő személyiségfejlődésében, illetve, hogy a fiatalok könnyebben beszélnek problémáikról velük hasonló korú, hasonló helyzetben lévő társaikkal, mint akár szakemberekkel, akár más felnőttekkel. A nemzetközi gyakorlat bebizonyította, hogy „a kortársak nagy hatásúak a serdülőkor viselkedési döntéseinél”, ezért a kortárs kapcsolatok a megelőzés fontos pillérévé válhatnak. A kortárssegítés hatékonysága különösen az alkohol- és a kábítószer problémák területén kiemelendő. Hazánkban ezen külföldi tapasztalatokat felhasználva az első, kortársak segítő szerepét felhasználó intézmény Vácott jött létre, ez az Egészséges Ifjúságért Alapítvány.³

A kortárssegítésre építő intézmények száma a kilencvenes évektől országszerte nőtt és ezzel párhuzamosan a segítségnyújtás módja is folyamatosan bővült. A különböző intézménytípusoknak három közös pontját említhetjük.

Egyrészt a kortárssegítők önkéntes munkaként végzik feladataikat, fizetés nélkül, tenni akarásból és lelkesedésből.

Másrészt a jelentkezőket minden típusú segítségnyújtás esetében felkészítik a segítségadásra, vagy tréning, vagy egy 100-200 órás kurzus keretében. Ezek a személyiségfejlesztésre, illetve az önismeret erősítésére, valamint a módszertani alapozásra, szakmai felkészítésre helyezik a hangsúlyt. Utóbbi kortárssegítő típusonként (középiskolai, egyetemi stb.) más és más, minden területen az ott jellemzően előforduló problémákkal foglalkoznak, így a káros szenvedélyekkel, a tanulás-sal, a felnőtté válással, illetve a pályaválasztással kapcsolatos kérdésekkel.

Ezenfelül a tréning során a kortárssegítők megismerkednek a segítői munka eszköztárával (kapcsolatfelvétel, segítő beszélgetés), kommunikációs készségeket, konfliktuskezeléssel kapcsolatos technikákat sajátítanak el.

Minden fajta kortárssegítés harmadik közös vonása, hogy a fiatalokat *képzett szakemberek is segítik*, akik a felkészítés során, illetve a munka folyamatában biztosítják a szakszerűséget, szakmai színvonalat.

A KORTÁRSSEGÍTÉS TÍPUSAI

A következőkben a kortárssegítés három típusát mutatom be, fő tevékenységi körük vázlatos ismertetésével. Megkülönböztetését fontosnak tartom, – annak ellenére, hogy szakirodalomban elkülönítve nem jelenik meg – mivel céljaik, működésük terepe, illetve a segítséget igénybe vevők köre különböző.

Kortárssegítés a középiskolában

A kortárssegítésnek az iskola a leggyakoribb helyszíne. Az iskolában működő kortárssegítés tevékenységi köre a következőket ölelheti fel: műhelymunka (vagyis egy-egy fontosabb serdülőkori probléma kiscsoportos feldolgozása); az új tanulók beilleszkedésének támogatása; az iskolán belül vagy kívül tanuló fogyatékos vagy utcagyerekek folyamatos segítése; az iskolai hangulat javítása érdekében programok szervezése; a tanulási nehézségekkel küzdők korrepetálása; az értéket jelentő viselkedésformák népszerűsítése és az értéktelen viselkedésmódok népszerűségének csökkentése; kortárssegítő konferenciák szervezése; kórházlátogatási programok; pénzszerezés a különböző programok megvalósításához; valamint kirándulások szervezése.⁴

Kortárssegítés a felsőoktatásban

Az egyetemeken, és főiskolákon működő diáktanácsadás a kortárssegítésnek egy másik típusa. (Ilyen működik például a Benedek Elek Pedagógiai Főiskolán, az Eszterházy Károly Főiskolán, az ELTE-n, a BME-n és ilyen a szegedi Diákcentrum Universitas.) Tevékenységük alapja, hogy a hallgatók problémáit sokkal könnyebben értik meg azok, akik velük egy cipőben járnak. Hasonló helyzetek már velük is előfordulhattak, gyakorlati tanácsokkal tudják segíteni társaikat az egyetemi élet megismerésében, vagy – mint kortársak – a korosztályukat általában foglalkoztató gondok feloldásában. Itt kevésbé a prevenció kerül előtérbe, mint inkább egy új élethelyzet során felmerülő probléma megoldásában nyújtott támogatás, akár a vizsgákkal, a kollégiumi kapcsolatokkal, a karrierépítéssel, vagy más személyes problémával kapcsolatban.⁵

Önkéntes csoportosulások

Az önkéntes csoportosulások a legtöbb esetben alapítványként vannak bejegyezve. Ismertetőjegyeik közé sorolható, hogy nem egy meghatározott intézményben (iskola, egyetem) végeznek segítő tevékenységet, hanem bárki fordulhat hozzájuk, ha segítségre van szüksége, akár személyesen, akár telefonon, akár e-mailben. Ezekkel a szervezetekkel a segítségre szoruló fiatal a leggyakrabban akkor veszi fel a kapcsolatot, ha már baj van. Az önkéntes csoportosulás feladata a probléma eszkalálódásának megakadályozása, tehát ellentétben a korábbi két típussal, általában egy már kialakult problémát próbálnak kezelni. Természetesen ez nem éles elhatárolás: az önkéntes csoportoknál is felmerülhet a megelőzés szükséglete egy korábbi stádiumban.

Bizonyos szervezetek kifejezetten egy-egy problémátípusra specializálva működnek (pl.: „Drogfree” Gyógyult Szenvedélybetegek Alapítvány, Kék Pont Drogkonzultációs Központ és Ambulancia), míg mások esetében a paletta sokkal szélesebb. Utóbbiak közül részletesebben is bemutatok kettőt, amelyekben a kortárssegítés kiemelt jelentőséget kap.

A KORTÁRSSEGÍTÉS ELŐNYEI

A kortárssegítés haszna több szempontból vizsgálható. A kortárssegítést végzők számára lehetőséget nyújt tapasztalatok gyűjtésére, gyakorlati készségek fejlesztésére, a segítő intézményrendszer megismerésére, emberi kapcsolatok kialakítását elősegítő képességek kifejlesztésére, önállóságuk, felelősségtudatuk megerősödésére. „Általánosan is megfogalmazható, hogy a segítőként közreműködő fiatalok mindig többet profitálnak a másoknak nyújtott segítségből, mint azok, akiknek segítenek.”⁶

Ezenfelül a kortárssegítés előnyeit élvezi az a fiatal is, aki problémájával egy korban hozzá közelebb álló, kortársainál szakmailag jóval képzettebb önkénteshez fordul. Könnyebb tőlük segítséget kérni, mint egy felnőtt szakembertől, ugyanakkor hasznosabb, mint egyszerűen egy baráthoz fordulni. A kortárssegítők azt is tudják, hogy kihez kell irányítani a bajban lévőket szakmai segítségért, ha az eset saját kompetenciájukat meghaladja. Egy problémát tehát ténylegesen kezelni tudnak, nem csak meghallgatni azt, bár – tegyük hozzá – sok esetben ennyi is elég.

Ki kell emelni a kortárssegítés előnyeit a társadalom számára is. Ez a megelőzés legegyszerűbb módja, amely jelentősebb költségeket nem igényel. Megtaníthatja a fiatalokat arra, hogy figyeljenek egymásra, fogjanak össze, ha baj van. Alternatív szórakozási lehetőségeket kínál a fiataloknak idejük hasznos eltöltésére. Itt kifejezetten a középiskolában működő kortárssegítésre gondolhatunk, ahol például kirándulás és egyéb programok szervezése is feladata lehet az önkénteseknek.

KORTÁRSSEGÍTÉS A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI INTÉZETEK- TEKBEN

A kortárssegítésnek a korábban tárgyalt eseteken felül van egy eddig kiaknázatlan területe a szabadságvesztés-büntetésben lévő, illetve az onnan szabaduló fiatalok bűnmegelőzésével kapcsolatban. Önkéntesek hatékonyan egészíthetnék ki a bv. intézeteknek az elítéltek nevelésével kapcsolatos, jogszabályban előírt feladatait. Az alábbi fejezetben két, a bv. intézetekben megvalósítható szabadidős programot ismertetek: a *Street Law*-t és a Fiataloktól Fiataloknak programot.

STREET LAW PROGRAM

A Jogklinika és *Street Law* Oktatási és Kutatási Alapítvány 1999-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán indította be *Street Law* programját, amelynek mottója: „Beszéljünk a jogról közérthetően!”.

A program a kortárssegítés egy speciális válfaja. Ugyan szakmai háttérrel rendelkező egyetemisták végzik a munkát, de célja más, mint a korábban tárgyalt kortárssegítési típusoknak. Az önkéntesek nem a személyes kapcsolatra, egy probléma együttes megoldására törekednek, hanem a tanulók életében esetlegesen kialakuló,

joggal összefüggő konfliktushelyzetre készítene fel. A program célja, hogy a tanulók elsajátítsák a legfontosabb jogi kifejezéseket, egy-egy téma jogszabályi hátterét. A *Street Law* program beindítása óta évről évre több helyen folyik az oktatás: a 2004/2005-ös tanévben tíz középiskolában, az I. számú Fiúnevelő Intézetben, valamint a Kalyi Jag Roma Nemzetiségi és Számítástechnikai Szakiskolában.

Működésének öt éve alatt a tananyag többé-kevésbé kiforrott, így a tanításban résztvevők írásos óravázlatot kapnak az egyes órákon elvégzendő feladatokkal, azok céljaival. Az alábbiakban a Jogklinika és *Street Law* Oktatási és Kutatási Alapítvány által készített tanári kézikönyv⁷ felhasználásával röviden bemutatom a tananyagot, kiemelve néhány óra módszerét és a feladatok típusait.

Az első félévben kerül sor az alapvető jogi és emberi -jogi ismeretek elsajátítására, közöttük a jog funkciójának, a normák és a jogforrások szerepének megismerésére, jó szabály és rossz szabály megkülönböztetésére, emberi jogok bevezetésére az Alkotmány és nemzetközi dokumentumok alapján. Ezen felül az élethez való joggal kapcsolatban szóba kerül az eutanázia, a halálbüntetés, az abortusz, a diákjogok, illetve a diszkrimináció tilalma.

A második félévben az oktatók választhatnak az emberi jogok a gyakorlatban és a gyakorlati jog témakörök közül. Előbbivel kapcsolatban szóba kerülnek a kényszerintézkedések és a nem korlátozható jogok, a büntetőjog és az áldozatvédelem, jogok a büntetőeljárásban, a gyülekezési jog, személyiségi jogok, a szólás és a véleménynyilvánítás szabadsága, a családon belüli erőszak, a betegjogok. A gyakorlati jogok témaköre érinti a munkajogot, a vállalkozással kapcsolatos jogokat, a rokontartás szabályait, a drogjogot, a fogyasztóvédelmet, a polgári jogi szerződést, a felelősségtant, a választójogot és az Európai Unióval kapcsolatos szabályokat. Az órákon használt módszerek a csoportmunka, a vita, a csoportos esetfeldolgozás és megbeszélés, a játéktárgyalás.

A *Street Law* program bv. intézetekben történő megvalósítása kézenfekvő volna. A fogvatartottak különösen érdeklődőek a büntetőterületek iránt. A tananyagból az alábbi, számukra meghatározó jelentőségű témákat emelném ki:

A „Kényszerintézkedések és nem korlátozható jogok” című órának az első félében interaktív módon zajlik a tanulók megismertetése a kényszerintézkedésekkel, azok szükségességével, valamint alkalmazásukra jogosult szervekkel. A alapozó feladatok után három csoportot alakítanak a résztvevők, akiknek a szerepkiosztást követően egy-egy esetet kell eljátszaniuk, amelyek mindegyikben másfajta jogsértés következik be a kényszerintézkedések alkalmazása kapcsán. Végezetül a megsértett szabadságjogokról és az igénybe vehető jogorvoslatokról kell néhány szót ejteni.

A „Bevezetés a büntetőjogba” című órán a munka szintén kis csoportokban folyik. Minden csoport kap három olyan esetet, amely valamilyen bűncselekményt tartalmaz. Első körben, úgy kell befejezniük a történetet, mintha nem volna sem büntetőjog, sem rendőrség. A második körben a büntető törvénykönyv létezésének tudatában kell megírniuk az esetek végét. Átbeszélésük után újabb eseteket kapnak, amelyekről el kell dönteniük, hogy bűncselekmény valósult-e meg, vagy sem, majd rangsorba kell állítaniuk a cselekményeket súlyosságuk foka szerint. Az

óra végén egy kvízzjáték segítségével összegyűjtjük a büntethetőséget és a büntetendőséget kizáró okokat.

A *Street Law* oktatásban 2004 őszétől kezdve veszek részt: az I. számú Fiúnevelő Intézetben tanítok. Tapasztalataim meggyőztek arról, hogy e program bv. intézetekben is hatékonyan működhetne akár tanóra keretében, akár szabadidős elfoglaltságként. A foglalkozás a tananyag elsajátítása mellett teret nyújt a gondolkodásra, a vitatkozásra.

FIATALOKTÓL FIATALOKNAK PROGRAM

A csoportos beszélgetés számos előnyét lehet felsorakoztatni, ezek közül kiemelendő, hogy felszínre hozza azokat a kérdéseket, amelyek a beszélgetésben résztvevőket foglalkoztatják, lehetőséget teremt arra, hogy kibeszéljék magukat és levezzessék a feszültségeiket, személyiségépítő hatásuk van, továbbá fejlesztik a verbális kultúrát és a gondolkodási készséget, végül megtanítja a beszélgetőket a különböző vélemények tolerálására és a másik iránti figyelemre.⁸ Ezekről az előnyökről az iskolai osztályfőnöki órára felkészítő kézikönyvben olvashatunk. Felvetődik a kérdés, vajon a csoportos beszélgetésnek csak általános vagy középiskolai osztályközösségekben van-e helye, vagy ugyanezen előnyök elérhetőek bármely közösségben, illetve közösséget nem alkotó fiatalok csoportjában? Annak ellenére, hogy bv. intézetben személyesen nem találkoztam még aktívan működő csoportfoglalkozással (bár bízom benne, hogy vannak ilyenek), elképzelhetetlennek tartom, hogy ott a csoportos beszélgetésnek más hatásai lennének, vagy hogy haszontalanok volnának jellemük fejlesztéséhez.

Az elítéltek ritkán kerülnek olyan helyzetbe, amikor dönteniük kellene, vagy módjukban állna véleményüket kifejeteni. A szabad életben ezen képességek hiánya hátrányosan érintheti őket. Emiatt elengedhetetlennek tartom, hogy a szabálykövető magatartás elvárása mellett (amely természetesen a börtönnek, mint totális intézménynek velejárója) a bv. intézetek biztosítsanak terepet az elítéltek számára erkölcsi kérdésekről való beszélgetéseknek.

Fontos kiemelni, hogy az iskolában alkalmazott módszereket e speciális helyzetnek megfelelően kell átformálnunk, vagyis egy iskolai csoportfoglalkozás, óraterv egy az egyben nem vehető át. Az intézetben fogvatartottak nagy része nem járt középiskolába – többen legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt végeztek el – ugyanakkor a 16-20 éves korosztály élettapasztalata például szenvedélybetegségek, szexuális kapcsolatok, sőt a családalapítás területén messze meghaladja átlagos középiskolás kortársaikét. Ezeket a tényeket nem szabad a témák és a tárgyalás módjának megválasztásakor figyelmen kívül hagyni.

A Fiataloktól Fiataloknak program a kortárssegítés lehetőségeit kihasználva kívánja ezen foglalkozások hiányát pótolni. A következőkben vázolom a jövőben reményeim szerint beinduló program részleteit. Szilárd meggyőződésemm, hogy ehhez a gyakorlati tapasztalatok elengedhetetlenek, ezért a pontos tematikát nem dolgozom ki, inkább egy ötletcsomagot állítok össze arról, hogy a csoportos be-

szélgetéseket kik, milyen felkészítés után, milyen módszerekkel és milyen témákat érintve vezetnék. Gondolataimat az osztályfőnököknek szóló kézikönyvekre⁹ alapozom, amelyeket a speciális területnek megfelelően módosítottam. A *Street Law* programmal ellentétben nem rögzítjük pontosan a témákat és a beszélgetést elindító módszereket, azok kiválasztásakor tekintettel kell lenni a konkrét résztvevők személyiségére.

Az egyetemista és főiskolás önkéntesek speciális képzést kapnak a bv. intézetek működéséről, felépítéséről, pedagógiai módszerekről. Megbeszéljük az érintendő témákat, meg tárgyaljuk, melyik órát hogyan érdemes bevezetni.

A csoportfoglalkozás alapja, hogy mindenki önszántából vegyen részt rajta. Alkalmazható a faliújságon való hirdetés, illetve az önkéntesek személyesen tájékoztathatnak az egyes körletekben.

A Fiataloktól Fiataloknak program azokat a kérdéseket dolgozza fel, amelyek a legjobban foglalkoztatják a fogvatartottakat. Tapasztalataink alapján, a résztvevők igényei szerint, valamint a napi aktualitásokat is figyelembe véve ezek folyamatosan módosíthatóak, kiegészíthetők. Az alábbi témák érintése azonban elengedhetetlen: kölcsönös értékek, jóvátétel, kábítószer, alkohol, dohányzás, játékszenvedély, kapcsolatok, család, barátság, szerelem, szexualitás, előítélet, diszkrimináció stb.

Fontos, hogy a fiatalok vitája álljon a középpontban, emellett a társalgásban a levezető is elmondja az álláspontját, sőt akár vitát is gerjeszthet a téma új aspektusainak említésével. Minél jobban megnyílnak a résztvevők, minél inkább beleélik magukat egy-egy szituációba, minél mélyebben mesélik el saját élettapasztalataikat, annál hatásosabb a foglalkozás. A csoportvezetőnek a normának megfelelő álláspontot kell képviselnie, ugyanakkor óvatosan kell az ellenkező véleményen lévőket kritizálnia, nehogy elmenjen a kedvük a hozzászólástól. Egy-egy foglalkozás akkor sikeres, ha mind a résztvevőknek, mind az általános normáknak megfelelő közös álláspontot tudnak megfogalmazni a beszélgetés végén, illetve, ha a fiatalok az óra után is tovább gondolkodnak a témákról.

A vitát elindító módszereket változatosan kell alkalmazni. Első alkalommal – a bemutatkozást követően – a résztvevők egy 10-15 különböző konfliktushelyzetet tartalmazó, feleletválasztós szituációs tesztet töltenek ki. Például: „Megtudod, hogy a szomszéd zárkában gyakran megerőszakolnak egy 16 éves, vékony elítéltet. Mit teszel?”

A szituációkra írásban válaszolnak és véleményüket részletesen is kifejtetik. Ezt követően röviden megbeszéljük, melyek azok a konfliktusok, amelyeknél a válaszadás a legnehezebb volt, és szívesen foglalkoznának a kérdéssel. A további foglalkozások tematikáját ez alapján állítjuk össze. Ezzel elkerülhető, hogy az esetleges rossz témaválasztás elvegye a kedvüket. A későbbiekben kerülhet sor az őket kevésbé foglalkoztató, de hasznos témák feldolgozására.

Más alkalmakkor a vitát asszociációs játékkal lehet kezdeni. A fiúknak ilyenkor egy-egy szóval (pl. barátság, erőszak, homoszexualitás) kapcsolatban kell leírniuk, hogy mi jut róla az eszükből, majd közösen megbeszéljük válaszaikat. Egy-egy rövid novella, egy regényrészlet felolvasása, vagy filmrészlet megtekintése is alkalmas

lehet gondolatébresztőnek. A sértetthez fűződő viszonyról, illetve a szenvedélybetegségekről szóló vitát érdemes valamilyen szituációval indítani. Fontos, hogy a csoportfoglalkozást vezetőik alaposan felkészüljenek a megtárgyalandó témából és legyenek kérdések a tarsolyukban, amelyekkel továbblendíthetik a beszélgetést.

A KORTÁRSSEGÍTÉS SZEREPE AZ UTÓGONDOZÁS TERÜLETÉN: A PÁRTFOGÓ CSOPORT

Amíg a börtönbeli nevelés, a börtönpártfogolás, az utógondozás nem működik a kívánt hatásokkal, addig elengedhetetlen egy segítő társaság létrehozása, amely aktívan működhetne közre a hiányosságok pótlásában. A jövőben pedig a korábban felvázoltak alapján egészíthetné ki a büntetés-végrehajtásban megjelenő, a társadalomba való beilleszkedés elősegítésére irányuló törekvéseket.

A 2003/2004-es tanévben Horváth Saroltával együtt, Kerezsi Klára, a Kriminológiai Tanszék akkori megbízott tanszékvezetője jóváhagyásával és támogatásával beindítottuk a Pártfogó Csoport programot az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán. A csoport célja egy-egy fiatalkorú vagy fiatal felnőtt elítélt egyetemi hallgatók általi börtönpártfogolása, utógondozása. A program ötletét húsz évvel ezelőtti börtönnaplók olvasása adta, ugyanis 1969 és 1982 között Vigh József, Gönczöl Katalin, később Tauber István szervezésében működött hasonló program.

Az alábbi fejezet első felében értékelem a tavalyi programot, egyrészt saját tapasztalataim és megfigyeléseim alapján, másrészt egy általam szerkesztett, a munkában résztvevők véleményét összegezni hivatott kérdőív segítségével, amelyet a 16 utógondozást végző hallgatóból 14 töltött ki. Ennek a résznek kiemelt jelentőséget tulajdonítok, mivel határozott álláspontom, hogy a megfelelő értékelés nagyban hozzájárul egy program fejlődéséhez. A fejezet második része a tanulságok levonásával és a tapasztalatok alapján megvalósíthatónak gondolt program rövid leírásával foglalkozik.

A PÁRTFOGÓ CSOPORT ELSŐ ÉVES MŰKÖDÉSÉNEK ÉRTÉKELÉSE

A Pártfogó Csoport 2003 szeptemberében kezdte meg működését, amelyet csaknem fél éves előkészítő munka előzött meg.

Első lépésként elolvastunk körülbelül 20-30 börtönnaplót. A tapasztalatokat összegyűjtve terveztük el, milyen változtatásokat hajtunk végre. Ezek között mindenképpen meg kell említeni a felkészítő tréninget, a heti esetmegbeszélő órákat, illetve szociális munkás, szociálpolitikus, pszichológus-hallgatók bevonását a jogászhallgatók mellett. Nagy bizonytalanságot okozott számunkra, hogy a húsz évvel ezelőtti problémák sok tekintetben módosultak. Akkoriban nem jelentett akkora gondot munkalehetőséget találni és szállást biztosítani, nem volt még jelentős a kábítószer probléma.

Az előkészítés második lépcsőjében alaposabban megismertük az intézményeket. Hathetes kötelező gyakorlatomat a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében, Tökölön végeztem, ahol sikerült néhány támogatót találnom a Pártfogó Csoportnak, és az Intézet igazgató-helyettesével megbeszélnem a részleteket. Horváth Sarolta az Aszódi Javítóintézet igazgatójával épített ki együttműködő kapcsolatot.

A Pártfogó Csoport tevékenységi köre kezdetben még nagyon képlékenynek bizonyult, hiszen senkinek nem volt gyakorlati tapasztalata. Elméleti ismereteinket a börtönbeli életéről, a nevelésről Kerezsi Klára támogatása egészítette ki.

Az előkészítő tevékenységeket követően plakátokon hirdettük meg a programot jogász-, pszichológus-, szociális munkás- és szociálpolitikus-hallgatók számára. Célunk volt, hogy az utógondozó munkát végző párokat lehetőség szerint különböző szakon tanuló hallgatók alkossák. Hirdetésünkre tizenketten jelentkeztek. Október elején egy kétnapos összeszoktató és szakmai felkészítő tréninget tartottunk, egy meghívott pszichológus segítségével. Sajnos további nyolc hallgató csak ezután csatlakozott, ami kétségkívül hátrányosan befolyásolta a munkát. Egyrészről az év folyamán a programból kimaradt négy fő közül három a későbbi jövők közül került ki. Másrészről a tréning jó alapot biztosít a társaság tagjai közötti bizalmi kapcsolat kialakulásához, amely a későbbi esetmegbeszélő csoportokon előkerülő problémák mélységét meghatározhatja.

A tréninget további másfél hónap felkészítés követte, amely nagy részét a párok kiválasztása tette ki. A munkát párban érdemes végezni, mivel az utógondozás folyamán felmerülő váratlan és nehéz helyzetekben jó, ha a hallgatók támogatják egymást, tudásuk összeadódik, több nézőpontból vizsgálhatják esetüket. Ha a pár egyik tagja nem ér rá, egy ideig a másik fél fenn tudja tartani a kapcsolatot, azaz ketten könnyebben biztosítják a rendszeres látogatást. A párban végzett munka nem kötelező azok számára, akik már korábbi években utógondoztak, bár a hallgatói visszajelzések egyöntetűen azt igazolják, hogy a tagok szívesebben dolgoznak párban.

A 7. kérdésre (Szerinted milyen közös programokra lett volna még szükség?) adott válaszok azt mutatják, hogy a jövőben nagyobb hangsúlyt kell fektetni a szakmai programokra. Többen írták, hogy börtönpszichológust, nevelőt, pártfogót, illetve elméleti szakembereket szívesen meghallgatnának a témával kapcsolatban, és az is felmerült, hogy több börtönlátogatásra volna szükség. A szakmai felkészítést azonban nem fontos az első egy hónapba besűriteni, azt a börtönpártfogolás megkezdését követően is folytatni kell. Különösen jól működne, ha a felkészítés egy részét – a pártfogoltakat már ismerve – problémacentrikusan oldhatnánk meg.

November elején velem együtt 17 hallgató vette fel a kapcsolatot három tököli elítélttel és hat aszódi növendékkel, akik 2004 januárja és márciusa között szabadultak. A központi számítógépes hálózat segítségével választottuk ki őket, és az első beszélgetés alkalmával kérdeztük meg tőlük, hogy kívánnak-e élni a lehetőség-

gel. Jobb lett volna, ha ehelyett a leendő pártfogoltak kerestek volna fel minket a problémájukkal. A jövőben ennek elérésére fogunk törekedni.

A pártfogolttal való találkozók száma meghatározó jelentőségű. A kapcsolatot négy-öt hónappal a szabadulás előtt érdemes felvenni. Tapasztalataink szerint az első beszélgetések alatt a kliens nem fogadja bizalmába a hallgatókat, annak ellenére sem, hogy korban közelebb állnak hozzá, mint nevelői. Sajnos egyik pár sem tudta az idejét úgy beosztani, hogy az általam szükségesnek vélt kétheti rendszerességgel tudjanak lejárni pártfogoltjaikhoz, ami már eleve aláásta az utógondozás sikerét. A gyakoriság mellett a rendszeresség és kiszámíthatóság is lényeges lett volna a szorosabb együttműködés kialakításához.

A hallgatókkal kéthetente szemináriumokon beszéltük meg, hogy mit éreznek, és milyen segítséget igényelnek az ügyel kapcsolatban.

Az utógondozással kapcsolatban felmerült, lelkileg nehezen feldolgozható gondjaik megoldásában a tököli csoportnak kéthetente szupervízió segített. Ez nem elengedhetetlen része a programnak, helyette egyéni szupervízió lett volna hasznosabb. Feltétlenül szükséges azonban, hogy a csoport mögött álljon egy szupervízor, mert a segítők lelkileg semmiképpen nem sérülhetnek a munka folyamán.

A szabadulásra való előkészítéssel a 27. (Felvették a kapcsolatot a pártfogoltak valamelyik családtagjával?) és a 31. (Volt olyan intézmény, amelyikkel felvették a kapcsolatot?) kérdés foglalkozott. Egyetlen pár keresett fel több intézményt is, míg hat pár semmilyen sem, négy pedig a családdal egyáltalán nem vette fel a kapcsolatot. Az utógondozás csak akkor lehet sikeres, ha a szabadulás kellően elő van készítve. Ehhez hozzátartozik a család álláspontjának ismerete is, az ő bizalmuk elnyerése garancia lehet az együttműködésre a kortárssegítők, a szülők és a pártfogolt között. Együtt könnyebb előrelépni. Szintén elengedhetetlen a kapcsolatfelvétel bizonyos intézményekkel. Nem szabad megfélemlkezni róla, hogy a kortárssegítők jelentik a hidat a pártfogoltak és a szakemberek között.

Sajnos a támogatás a legtöbb pár esetében a bv. intézetbeli kapcsolattartásra zsugorodott, ami azt mutatja, hogy nem alakult ki megfelelő kapcsolat a kortárssegítők és klienseik között. A kilenc pár közül összesen öt találkozott később is pártfogoltjával, egyetlen pár akadt, aki egynél többször.

A kérdőív 43. kérdése foglalkozott azzal, hogy sikeresnek érezték-e a munkájukat a hallgatók. Egyetlen segítő sem érezte a munkáját sikeresnek, hatan sikertelennek, nyolcan pedig félig sikeresnek, félig sikertelennek értékelték. A sikertelenséget a kapcsolat korai megszakadásában látták.

Azt biztosan tudhatjuk, hogy a hallgatók nagyon sokat profitálnak a programból. A kortárssegítésben rejlő általános előnyök, a tapasztalatgyűjtés, a közösségbe tartozás, az önálló cselekvés megtanulása mellett a Pártfogó Csoport tagjai megismerhették egy bv. intézet működését, képet kaphattak az ezzel kapcsolatos jogszabályok gyakorlati megvalósulásáról és a börtönből szabadultak rendelkezésére álló intézményi háttérrel. Ezek mind olyan ismeretek, képességek, amelyeket egy egyetemi hallgató az iskolapadban nem tud megszerezni.

A BV. INTÉZETBEN ÉS AZ UTÓGONDOZÁSBAN NYÚJTOTT KORTÁRSSEGÍTÉS ELŐNYEI

A programok részletes bemutatása után érdemes felsorolni a kortárssegítés két tárgyalt típusának – a már ismertetett általános hasznán túli – konkrét előnyeit. Ezeket egyfelől a büntetés-végrehajtás, másfelől a hallgatók szempontjából vizsgálom.

ELÍTÉLT ÉS BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS

A Pártfogó Csoportban dolgozó kortárssegítők helyettesíthetik a hivatalos börtönpártfogolást és utógondozást, ezzel csökkenthető a hivatásos utógondozásra szoruló létszáma. Joggal lehet bízni benne, hogy egy korban közelebb állót inkább bizalmába fogad az elítélt, mint egy hivatalos személyt. Míg két önkéntes egyetlen elítélttel foglalkozik, egy börtönbeli utógondozónak, vagy pártfogónak egyszerre 80-120 fővel kell törődnie. Természetes, hogy ilyen körülmények között kevésbé tudnak figyelni az adott emberre, az individualizálásra irányuló törekvések nem jelennek meg. A kortárssegítés tehát személyesebb, rendszeresebb kapcsolattartást biztosít.

Ellentétben a bv. utógondozójával, a hallgatók börtönön kívüli ügyeket is intézhetnek, ami nagyban hozzájárulhat a munka sikeréhez.

A kortárssegítők mindhárom programban ingyen dolgoznak, ezért az a bv. intézetnek többletkiadást nem jelent. Ugyanakkor nagyszámú elítéltnak biztosít hasznos időtöltést, ezért alkalmas a nevelői tevékenység hatékony kiegészítésére.

A hallgatók pártfogói és utógondozói munkája alkalmat teremt arra, hogy – a bv. biztonságának megőrzése mellett – a külvilágot közelebb hozza az elítélthez, ezzel elősegítve a társadalomba történő reintegrálást és csökkentve a börtön káros hatásait.

ELŐNYÖK A KORTÁRSSEGÍTŐK SZEMSZÖGÉBŐL

A program során a kortárssegítők gyakorlati tapasztalatokat szereznek a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása területén. Sok tanulságot rejt számukra az intézménylátogatás, valamint a nevelőkkel, felügyelőkkel, elítéltekkel folytatott kommunikáció. Az önkormányzatok szociálpolitikája, munkaügyi és családsegítő központok működésének ismertetése hiányzik a jogi, pszichológiai, pedagógiai oktatásból.

A hallgatók kiscsoportos foglalkozásokon kifejtetik véleményüket és megvitathatnak egymással és szakemberekkel egy-egy esetet. Ez a fajta csoportmunka a tömegoktatás következtében egyetemen nem sajátítható el. Az önkéntesek megtanulhatják, hogy a különböző szakmák együttműködése, a szemléletek közelítése mennyire hasznos problémák megoldásában.

A jövőben esetleg jogalkotóként, ügyészként, bíróként, ügyvédként dolgozó joghallgatók körütekintőbben tudnak eljárni, ha előzőleg bepillantást nyertek a

társadalom hátrányos helyzetű rétegének az életébe. Nem egy ügyvéddel, bíróval találkoztam, aki saját bevallása szerint sohasem járt bv. vagy javítóintézetben.

Pedagógus hallgatók szemléletének alakításában szintén szerepe lehet a kortárssegítő programoknak, rávilágítva arra, hogy a bűnmegelőzésnek mennyire fontos területe az iskola, és hogy a deviáns viselkedésű gyerekek különleges odafigyelést igényelnek, amellyel a bűnözővé válásuk elkerülhető.

Az órákat tartó egyetemisták rutint szereznek abban, hogyan kell mások előtt beszélni, a figyelmet fenntartani. Az utógondozók megtanulhatják, hogyan álljanak ki hatékonyan saját és mások érdekeiért.

Összegezve, kialakul egy új szemléletű, szociálisan érzékenyebb, komplexebb ismeretekkel bíró szakembergárda.

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatomban a kortárssegítés általános bemutatását követően bv. intézetekben megvalósítható speciális típusa keretében három programot ismerttettem. Jogklinikai és *Street Law* Oktatási és Kutatási Alapítvány szervezésében öt éve működő *Street Law* programot, amelynek beindítását javaslom az intézetekben. A Pártfogó Csoportot, amelyet 2003. szeptemberében szerveztünk meg. Első éve bizakodásra adott okot, ennek tapasztalatait összefoglalva részleteztem a benne rejlő lehetőségeket. A Fiataloktól Fiatalokkal program egyelőre csak terv, azonban bízom benne, hogy lesz módom annak megvalósítására. Mindhárom program specifikuma, hogy egyetemisták, főiskolások önkéntes munkáján alapul, nagyszámú individualizált foglalkozást tesz lehetővé, mindamelllett a kortárssegítők maguk is sokat profitálhatnak a feladatokból. A *Street Law* és a Fiataloktól Fiataloknak programban csoportos foglalkozásokat tartanak az önkéntesek 8-10 fő részvételével, amíg a Pártfogó Csoport esetében két kortárssegítő támogat egy szabadulásra készülő elítéltet amíg ítéletét tölti, majd ha igényli segítséget nyújtanak neki szabadulását követően is.

Hiszem, hogy a három kortárssegítő program komoly eredményeket érhetne el mind a szabadságvesztés-büntetés, mind az utógondozás területén a visszaesők számának csökkentésében. A megvalósításukat egy központi intézmény szervezésével, tréningelésével országos szinten is elképzelhetőnek tartom, amelynek hatékony működési formája az egyesület, vagy az alapítvány volna, a szükséges anyagi támogatás biztosíthatósága végett. Egy országos központ biztosítaná a különböző egyetemeken, főiskolákon tanultakat a munkára, így jóval több elítélttel való foglalkozást lehetne megoldani. A program országos kiterjesztése természetesen az összes bv. intézettel kötött együttműködési megállapodás megkötését is igényelné.

A kortárssegítés szerepének kiaknázását a bűnismétlés megelőzésében megkezdtem, de még korántsem fejeztem be. Hatékony szervező munkával ország-szerte lelkes fiatalok lehet megnyerni az ügy érdekében, hiszen mindenkinek tisztában kell lennie avval, hogy mindnyájunknak érdeke, hogy minél több ember tud-

jon szabadulása után a társadalomba visszailleszkedni. A kortárssegítésben rejlő nagyszerű lehetőséget bízom benne, hogy más is meglátja és együttes erővel törekedhetünk a programok skálájának szélesítésében, hatékonyabbá tételében.

SZAKIRODALOM

- BÁCSKAI Erika – GEREVICH József: *A kortárssegítés tanári kézikönyve*. Vác, Egészséges Ifjúságért Alapítvány, 2000.
- BÁCSKAI Júlia: *Magánélettan 2*. Raabe Klett Kiadó, 2000.
- CSETNEKY László: Értékközvetítők. A börtönbeli nevelés esélyei Európában. = *Börtönügyi Szemle*. 2000/3.
- FÜRSZNÉ DR. KÓLYI Erzsébet: *A pedagógus új típusú feladatai a modern iskolában*. Flaccus Kiadó, 1999.
- HORVÁTH Tibor (szerk.): *Büntetés-végrehajtási jog*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2003.
- HUSZÁR László: A treatment/nevelés, mint büntetés-végrehajtási funkció. A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében. = *Bn. Szakkönyvtár*. 1997/2.
- HUSZÁR László – TARI Ferenc: *Folyamat, A humánus büntetés-végrehajtás peremfeltételei*. 1997.
- ILLÉS Tiborné: Rendszeresség. A hivatásos pártfogók utógondozói tevékenysége. = *Börtönügyi Szemle*. 1999/2.
- KEREZSI Klára: Az alternatív büntetések és végrehajtásuk. = GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAI Miklós: *Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll*. 1999.
- LŐRINCZ József: Távlatok Fejlesztési vázlat a fiatalkorúak hazai büntetés-végrehajtásához. = *Börtönügyi Szemle*. 1994/1.
- LŐRINCZ József – KABÓDI Csaba: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának hatásrendszere. = GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAI Miklós: id. m.
- MÓDOS Tamás: Az elfelejtett Tudomány Töprengés a kriminálpedagógia időszerűségéről. = *Börtönügyi Szemle*. 2000/2.
- MÓDOS Tamás: Összetett folyamat. A nevelésről általában, a rabnevelésről kicsit konkrétan. = *Börtönügyi Szemle*. 2000/3.
- RUZSONYI Péter: Európai börtönnevelési irányzatok. = *Börtönügyi Szemle*. 2004/2.
- RUZSONYI Péter: Hagyomány és innováció. = *Börtönügyi Szemle*. 2004/2.
- SZEKSZÁRDI Júlia (szerk.): *Nevelési kézikönyv nem csak osztályfőnököknek*. OKI Kiadó – Dinasztia Tankönyvkiadó, 2001.
- UTASI Judit: A fiatalkorúakkal szemben elrendelt pártfogó felügyelet és utógondozás érvényesülése. = *Kriminológiai tanulmányok*. 2000/37.
- VIGH József: *Kriminológiai alapismeretek*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998.
- VIGH József: Bűnismétlők, visszaesők, veszélyes bűnözők. = GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAI Miklós: id. m.
- VÓKÓ György: *A magyar büntetés-végrehajtási jog*. Budapest – Pécs, Dialóg – Campus Kiadó, 1999.

VÓKÓ György: Elmélkedés a pártfogó felügyeletről. = *Acta Criminalia* I. Pécs, 2004.

JOGSZABÁLYOK

1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról.

6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól.

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

1979. tvr. 1993. XXXII. módosítása.

JEGYZETEK

¹ VIGH József: Bűnismétlők, visszaesők, veszélyes bűnözők. = GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAI Miklós: id. m. 280-293.

² *Új Pedagógiai Szemle* 2001. október, Segítő kortársak – kortárssegítők, lásd: <http://www.oki.hu>

³ BÁCSKAI Erika – GEREVICH József: *A kortárssegítés tanári kézikönyve*. Vác, Egészséges Ifjúságért Alapítvány, 2000. 86., 140-142.

⁴ BÁCSKAI Erika – GEREVICH József: id. m. 144., 203-205.

⁵ SZENES Márta – KATONA Edit – KATONA Miklós: *A Diákcentrum Universitas*. Szeged működésének bemutatása <http://www.feta.hu/Soros/005.html>

⁶ BÁCSKAI Erika – GEREVICH József: id. m. 146.

⁷ *Beszélgjünk a jogról közérthetően, hogy ne csak a jogászok értsék*. Tanári kézikönyv a Street Law oktatásához. Szerk.: KÖVÉR Ágnes. Budapest, 2000. I. k., 2004. II. k.

⁸ *Nevelési kézikönyv nem csak osztályfőnököknek*. Szerk.: Szekszárdi Júlia. OKI Kiadó – Dinasztia Tankönyvkiadó, 2001. 293.

⁹ *Nevelési kézikönyv nem csak osztályfőnököknek*. Szerk.: Szekszárdi Júlia. OKI Kiadó – Dinasztia Tankönyvkiadó, 2001. Lásd továbbá BÁCSKAI Júlia: *Magánélettan 2*. Raabe Klett Kiadó, 2000.; FÜRSTNÉ DR. KÓLYI Erzsébet: *A pedagógus új típusú feladatai a modern iskolában*. Flaccus Kiadó, 1999.

